

Piotr Olechowski

Wojskowa Akademia Techniczna

ORCID: 0000-0003-0801-811X

Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących historii II Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe

rozprawy naukowe, II Rzeczpospolita, prace doktorskie, Ukraina, Luboml, ochrona dziedzictwa, Wołyń, Galicja Wschodnia

Streszczenie

Tekst poświęcony został analizie zawartości dwóch rozpraw naukowych, dotyczących historii Polski, przygotowanych i obronionych przez badaczy ukraińskich w ostatnich latach. Tym razem analiza dotyczy prac odnoszących się do dziejów powiatu lubomelskiego w województwie wołyńskim oraz kwestii związanych z działalnością organów państwowych, a także inicjatyw prywatnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego dawnej Galicji Wschodniej. W obu przypadkach ramy chronologiczne wyznacza okres międzywojenny, kiedy to przedmiotowe tereny wchodziły w skład II Rzeczypospolitej. Publikacja tego rodzaju zestawienia ma na celu przede wszystkim zaprezentowanie polskiemu czytelnikowi najnowszych wyników badań ukraińskich historyków, dostępnych w całości w zasobach internetowych.

Uwagi wstępne

Okres II Rzeczypospolitej od wielu lat stanowi zdecydowanie najważniejszą cezurę badawczą dla naukowców ukraińskich, podejmujących w swych dociekaniach kwestie związane z historią Polski. Wynika to nie tylko z dostępności i dobrego zachowania materiałów źródłowych w archiwach na terenie obecnej Ukrainy, ale także chęci ukazania historii ziem wchodzących obecnie w skład państwa ukraińskiego w czasach międzywojennych. Stąd też wśród tematów, którymi zajmują się młodzi historycy z Ukrainy, w ramach przygotowywania własnych rozpraw naukowych, zauważyć można zarówno przykłady interesujących mikrohistorii, jak również badań obejmujących cały obszar dawnej Galicji Wschodniej lub Wołynia.

Właśnie tego rodzaju prace zostały poddane analizie w niniejszym tekście. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z przykładem badań nad dziejami powiatu lubomelskiego w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym¹, z drugiej zaś widzimy działania państwa polskiego oraz inicjatywy prywatne w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego dawnej Galicji Wschodniej². Obie dysertacje powstały w lwowskich instytucjach naukowych (odpowiednio: Instytucie Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz Lwowskim Narodowym Uniwersytecie „Politechnika Lwowska”). Publikacja tego rodzaju analizy, wraz ze wskazaniem dostępu do pełnego maszynopisu obu prac w zasobach internetowych, ma na celu ułatwienie polskim historykom sięgnięcia do ustaleń ukraińskich kolegów, bez konieczności wyjazdu do tamtejszych archiwów czy bibliotek. Biorąc pod uwagę tematykę wybranych dysertacji, wypada stwierdzić, iż ich treść zainteresować może nie tylko historyków, ale także przedstawicieli innych dziedzin (choćby architektów, socjologów czy antropologów).

¹ В.Л. Ющук, *Суспільно-політичні та соціокультурні процеси у волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (на прикладі любомилського повіту)*, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2025, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Yuschuk_Volodymyr/Suspilno-politychni_ta_sotsiokulturni_protsezy_u_Volynskomu_voievodstvi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_na_p/ [dostęp: 25.03.2025].

² С.М. Іваньо, *Дисертація «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)»*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2024, сс. 316, <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27789/ivano-s-disertaciya.pdf> [dostęp: 25.03.2025].

Spoleczno-polityczne procesy w województwie wołyńskim II RP na przykładzie powiatu lubomelskiego

Badania regionalne dotyczące dziejów poszczególnych powiatów, miasteczek, a niekiedy nawet wsi wciąż pozostają w cieniu dociekań odnoszących się do większych ośrodków, województw czy całych regionów. Nie oznacza to jednak, że tego rodzaju analizy nie są w ogóle prowadzone przez historyków. Jednym z przykładów jest wspomniana już rozprawa doktorska autorstwa Wołodymyra Juszcuka, obrońca w 2025 roku w lwowskim Instytucie Ukrainoznawstwa. Praca dotyczy międzywojennego powiatu lubomelskiego, istniejącego wówczas w granicach województwa wołyńskiego. Liczący niespełna 250 stron maszynopis obejmuje zarówno kwestie o charakterze społeczno-politycznym, jak również zagadnienia związane z szeroko pojętą gospodarką, produkcją, rolnictwem czy też życiem codziennym mieszkańców (ochrona zdrowia, oświata, kultura). Można zatem zakwalifikować tę pracę do grona badań o charakterze regionalnym, z drugiej zaś strony, jej treść pozwala na bardzo szczegółowe poznanie specyfiki obszaru całego Wołynia w okresie międzywojennym.

Pierwszy rozdział rozprawy, zgodnie z wymogami stosowanymi w ukraińskim środowisku naukowym, odnosi się do kwestii związanych z przyjętą metodologią badawczą, dotychczasową historiografią zagadnienia oraz bazą źródłową. Autor przeanalizował w niej opublikowane zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie prace dotyczące historii regionu w okresie międzywojennym. Zauważył przy tym, iż poza jednym wyjątkiem (publikacja z 1936 roku), żadna z nich nie dotyczyła bezpośrednio dziejów powiatu lubomelskiego. Biorąc jednak pod uwagę datę wydania powyższego dzieła, a także czynne zaangażowanie jego autora w ówczesne życie polityczne (był polskim urzędnikiem państwowym), W. Juszcuk doszedł do wniosku, iż podjęty przez niego temat badawczy w pełni zasługuje na nowe, całościowe opracowanie³.

W zakresie wykorzystanej bazy źródłowej, Autor sięgnął do materiałów zgromadzonych w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie, Państwowego Archiwum Obwodu Wołyńskiego w Łucku, Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego, Państwowego Archiwum Obwodu Tarnopolskiego oraz Archiwum Państwowego w Lublinie. W pracy znajdziemy również

³ B.Л. Ющук, *op. cit.*, s. 54.

liczne odwołania do ówczesnych dokumentów o charakterze normatywnym, prasy codziennej i wydawnictw źródłowych, ukazujących się w różnych latach. Dość pokaźnie prezentuje się także wykaz wykorzystanych opracowań naukowych (monografii, artykułów, przyczyników), który wynosi ponad 250 pozycji. Sporo interesujących informacji, przede wszystkim o charakterze statystycznym, można także odnaleźć w aneksie dysertacji. Zawarto tam również spis dotychczasowych publikacji Autora w zakresie przedmiotowej tematyki, jak również jego aktywność konferencyjną. Ma to istotne znaczenie, gdyż daje możliwość zapoznania się z całością dorobku naukowego na przestrzeni wielu lat.

W rozdziale drugim W. Juszcuk zamieścił analizę dotyczącą okoliczności powoływania struktur administracyjnych polskiej władzy wojewódzkiej na Wołyniu, a także samorządu powiatowego w Lubomlu. Dość szeroko zaprezentowane zostały poszczególne partie polityczne i organizacje społeczne, działające na terenie powiatu, z uwzględnieniem silnych podziałów, przebiegających najczęściej po linii narodowościowej. W tej części pracy można się również zapoznać z okolicznościami współżycia przedstawicieli różnych narodowości (Polaków, Ukraińców, Żydów, Rosjan) na przedmiotowym obszarze badawczym. To samo dotyczy dokładnych zmian o charakterze etnicznym i demograficznym, zachodzących na terenie powiatu w dwudziestolecie międzywojennym. Autor zauważył, że o ile przez cały okres badawczy statystyka wiernych trzech głównych wyznań (prawosławia, rzymskiego katolicyzmu oraz judaizmu) pozostawała na niemal niezmiennym poziomie, to już na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, wyraźnie wzrosła liczba osób podających się oficjalnie za Polaków, kosztem Ukraińców i Żydów. Jego zdaniem miało to wynikać z prowadzonej przez państwo polskie szeroko zakrojonej polityki asymilacyjnej, w wyniku której mieszkańcom zwyczajnie opłacało się określać własną narodowość jako polską⁴.

Rozdział trzeci analizowanej dysertacji poświęcony został stosunkom społeczno-ekonomicznym na terenie powiatu lubomelskiego. Czytelnik ma zatem szansę na poznanie kwestii związanych z produkcją rolną, a także funkcjonowaniem przemysłu i handlu w regionie. Jak zaznaczył W. Juszcuk, niemal 90% mieszkańców utrzymywało się z szeroko pojętego rolnictwa, co wywierało znaczny wpływ na charakter

⁴ Ibidem, s. 120–121.

powiatu oraz stosunki międzyludzkie. Społeczeństwo w większości było raczej ubogie, stąd też dość powszechnie korzystano z usług różnego rodzaju towarzystw i organizacji pożyczkowych, gdyż tylko w ten sposób można było uzyskać środki finansowe, dające szansę na uprawę ziemi. Dopiero od lat trzydziestych w regionie zaczął rozwijać się handel, w tym także pod postacią cyklicznych objazdowych jarmarków, które z czasem nabrały charakteru niemal masowego. Umożliwiało to nabycie wszelkiego rodzaju towarów bezpośrednio od producentów, po cenach niższych, aniżeli w codziennym obrocie sklepowym. Niemniej, głównym hamulcem dalszego rozwoju było położenie geograficzne, a co za tym idzie, słabe połączenie komunikacyjne powiatu lubomelskiego z większymi ośrodkami miejskimi⁵.

W rozdziale czwartym Autor zaprezentował wyniki własnych badań odnośnie do kwestii kulturalnych, oświatowych, a także tych związanych z ochroną zdrowia i innymi problemami życia codziennego w regionie. Zauważył przy tym systematyczny rozwój sieci szkolnictwa powszechnego, jednakże wyłącznie w języku polskim lub powstających dość często placówek o charakterze dwujęzycznym (polsko-ukraińskich i polsko-rosyjskich). Co intrygujące, w marcu 1923 roku funkcjonowało aż 16 placówek, w których nauczano po polsku i po rosyjsku, choć według spisu powszechnego z 1921 roku w regionie miało zamieszkiwać zaledwie 37 Rosjan⁶. Z pewnością jednak wynikało to ze specyfiki obszaru całego Wołynia, pozostającego przez wiele lat pod silnym wpływem nie tylko Imperium Rosyjskiego, ale przede wszystkim Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Nie można przy tym zapominać, że w całym okresie międzywojennym wielu wołyńskich chłopów wciąż nie miało silnego poczucia jakiegokolwiek tożsamości narodowej.

Według W. Juszcuka rozwój sieci placówek oświatowych tylko w ograniczonym stopniu wpłynął na zahamowanie zjawiska analfabetyzmu. W 1930 roku na ponad 40 tys. dzieci w wieku powyżej 10 lat, aż 80% było niepiśmiennych. Nie mogło to jednak dziwić, skoro obowiązkiem szkolnym objęto wówczas jedynie 60% dzieci zamieszkałych w regionie⁷. W przypadku ludności ukraińskiej pewną rolę w procesie kulturotwórczym odgrywała „Proswita”, która jednak na Wołyniu miała dość ograniczone pole działalności. Rozdział zawiera również

⁵ Ibidem, s. 153–154.

⁶ Ibidem, s. 190.

⁷ Ibidem.

wiele informacji na temat sytuacji epidemiologicznej w regionie, a także rozwoju sieci placówek medycznych różnego stopnia. Zdaniem Autora, ówczesna administracja państwowa, mimo podejmowanych wysiłków, nie poradziła sobie w pełni z zapewnieniem całości społeczeństwa dostępu do nauki i ochrony zdrowia w należytym zakresie.

W zamieszczonych na końcu dysertacji wnioskach, W. Juszczyk zauważył, iż przez cały okres międzywojenny powiat lubomelski zachował wyraźnie rolniczy charakter. Taki stan rzeczy determinował poziom rozwoju i funkcjonowania społeczeństwa we wszystkich pozostałych dziedzinach życia. Stąd też, nie można było mówić o daleko idących przemianach w zakresie ochrony zdrowia, produkcji przemysłowej, handlu czy oświaty. Zdaniem Autora, jeśli jakieś zmiany następowały, to nabierały one typowo polskiego charakteru, co w założeniu miało przekonać mieszkańców do zaakceptowania ówczesnych struktur państwowych na tym terenie. Zarówno nauka, jak i kultura, a nawet religia według W. Juszczyka pozostawały pod pełną kontrolą władz II Rzeczypospolitej, prowadzących daleko posuniętą politykę asymilacji miejscowej ludności. Prowadziło to nie tylko do rozmaitych konfliktów na tle narodowościowym czy wyznaniowym, ale także skutecznie hamowało rozwój powiatu lubomelskiego. Stąd też, zdaniem Autora, mimo pewnych sukcesów w rozwoju infrastruktury społecznej, region do końca międzywojnia pozostawał na niskim poziomie rozwoju.

Ochrona dziedzictwa kulturowego w Galicji Wschodniej (sektor państwowy oraz inicjatywy społeczne w latach 1918–1939)

Zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, obejmujące zarówno działania struktur państwowych, jak również aktywność obywatelską w tym zakresie, pozostawały dotąd zdecydowanie na uboczu głównych nurtów badań historycznych. Pewną próbą wypełnienia powyższej luki jest dysertacja doktorska autorstwa Swiatosława Iwany, przygotowana i obroniona w 2024 roku na Lwowskim Narodowym Uniwersytecie „Politechnika Lwowska”. Rozprawa przygotowana została jako interdyscyplinarne studium, obejmujące zarówno zagadnienia związane z kwestiami *stricte* historycznymi, ale także konkretnymi przykładami z zakresu ochrony i restauracji zabytków architektury.

Maszynopis pracy liczy 316 stron, zaś jego treść podzielona została na cztery rozdziały, uzupełnione o wstęp, wykaz skrótów, zakończenie, bibliografię oraz liczne dodatki. Szczególne znaczenie poznawcze

mają w tym zakresie fotografie z epoki, których znajdziemy w rozprawie niemal 50. Zostały one zaczerpnięte ze źródeł zarówno polskich, jak i ukraińskich, co w dalszym ciągu jest niestety rzadkością w tego rodzaju zestawieniach.

Pierwszy rozdział dysertacji Autor poświęcił zagadnieniom z zakresu metodologii badawczej, a także kwestiom historiograficznym i charakterystyce wykorzystanej w treści bazy źródłowej. W toku prac nad tekstem, S. Iwano sięgnął do zasobów Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie, Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego, Państwowego Archiwum Obwodu Tarnopolskiego, Państwowego Archiwum Obwodu Iwano-Frankiowskiego, Oddziału Rękopisów Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki oraz Archiwum Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie. Wykorzystał również kilkadziesiąt aktów normatywnych i wydawnictw źródłowych z epoki, a także liczne zasoby prasowe i wydawnictwa okolicznościowe (przewodniki turystyczne oraz wspomnienia). Całość bibliografii obejmuje ponad 400 publikacji o charakterze monograficznym, przyczynkarskim i popularnonaukowym⁸. Trzeba przyznać, że wykorzystanie tak bogatych zasobów przy pracy nad rozprawą doktorską jest spotykane coraz rzadziej.

Rozdział drugi analizowanej pracy dotyczy kwestii związanych z ochroną szeroko pojętej kultury w kontekście przemian polityczno-społecznych, zachodzących w Galicji Wschodniej po zakończeniu Wielkiej Wojny. Autor podzielił tę część rozprawy na analizę polityki II Rzeczypospolitej wobec kwestii ukraińskiej, a także zaprezentował działania zmierzające do realizacji w terenie uchwalanych wówczas przepisów prawa w przedmiotowym zakresie. Zdaniem S. Iwany już od początku funkcjonowania odrodzonego państwa polskiego, kierownictwo struktur administracyjnych przykładło dużą wagę do kwestii związanych z odrestaurowaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego. Działania te trwały przez cały okres międzywojenny, w niektórych zaś przypadkach nigdy nie zostały ukończone. W pierwszej kolejności obejmowały obiekty sakralne, wśród których dominowały kościoły i kaplice rzymskokatolickie. Tego rodzaju inicjatywy najczęściej finansowane

⁸ C.M. Іваньо, *op. cit.*, s. 280 i nast.

były z budżetu państwa, nie zawsze jednak w stopniu dostatecznym. Niemniej, zdaniem Autora, prowadzone wówczas prace restauracyjne przyczyniły się w znacznie mierze do przetrwania dużej liczby obiektów na analizowanym obszarze nawet do dnia dzisiejszego⁹. W treści rozdziału znaleźć można wiele konkretnych przykładów powyższych działań, prowadzonych nie tylko na terenie Lwowa, Tarnopola czy Stanisławowa, ale także na szeroko pojętej prowincji galicyjskiej.

W rozdziale trzecim S. Iwano skupił się na ukazaniu wszelkiego rodzaju inicjatyw obywatelskich w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie objętym badaniami. Ponadto przedstawił działalność lokalnych muzeów i oddolnych ruchów o charakterze krajoznawczym, zajmujących się propagowaniem aktywnej turystyki historycznej. Co istotne (i dość rzadko spotykane) Autor ukazał w tej części rozprawy powyższe inicjatywy podejmowane zarówno przez ludność polską, jak i ukraińską. Można więc potraktować to jako niezwykle interesujące zestawienie komparatystyczne, pozwalające na wyciągnięcie wniosków o charakterze ogólnym, w zakresie pełnego rozwoju tego rodzaju inicjatyw społecznych.

Identyczny podział S. Iwano zastosował w rozdziale czwartym, który dotyczy roli inteligencji obu narodów w procesie formowania środowiska naukowo-kulturalnego w Galicji Wschodniej. Można więc zapoznać się z wszelkimi inicjatywami o charakterze muzealnym, turystycznym czy wreszcie zmierzającym do zachowania wielu obiektów spuścizny kulturowej w przestrzeni galicyjskich miast i miasteczek. Autor wyraźnie zaznaczył jednak przy tym, iż w latach międzywojennych szeroko pojęta aktywność społeczna miała charakter zdecydowanie uzupełniający w stosunku do działań na tym polu podejmowanych przez instytucje państwowe. Nie mogło być jednak inaczej, przede wszystkim ze względu na kwestie finansowe, gdyż nawet inicjowane zbiórki społeczne zazwyczaj nie osiągały sum wydzielanych na konkretne działania w budżecie państwowym. Rozdział zawiera także analizę wielu inicjatyw podejmowanych przez ówczesnych mecenasów sztuki, dzielących się swoimi pieniędzmi z grupami zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego.

W zamieszczonych na końcu rozprawy wnioskach, S. Iwano podkreślił, iż bez względu na sytuację polityczną (także w kontekście współczesnej wojny rosyjsko-ukraińskiej) działalność, mająca na celu

⁹ Ibidem, s. 106–107.

ochronę spuścizny kulturowej, musi być bezwzględnie prowadzona w trybie ciągłym. Realizacja tego rodzaju inicjatyw, zarówno ze strony państwa, jak i oddolnych ruchów społecznych, prowadzi bowiem nie tylko do zachowania licznych przykładów architektury dla przyszłych pokoleń, ale utwierdza również historyczny, wielokulturowy charakter regionu¹⁰.

Trzeba zatem odnotować, że powyższa rozprawa może stać się interesującym studium komparatystycznym, zestawiającym w swej treści wszelkie działania podejmowane w okresie międzywojennym w celu ratowania galicyjskich zabytków. Na jej podstawie można wyciągnąć wnioski, czyja rola była w tym zakresie wiodąca, a także jakim grupom bądź inicjatywom społecznym zawdzięczają swe istnienie konkretne zabytki architektury w regionie.

Podsumowanie

Patrząc na treść przeanalizowanych wyżej dwóch rozpraw naukowych dotyczących okresie międzywojennego, można dojść do wniosku, iż współcześni historycy ukraińscy nadal aktywnie i chętnie podejmują w swych badaniach kwestie związane z okresem II Rzeczypospolitej. W tym kontekście całkowicie zrozumiałą jest fakt, iż wśród tego rodzaju tematów zdecydowanie dominują zagadnienia odnoszące się do ziem dawnej Galicji Wschodniej i Wołynia, albowiem to właśnie te obszary najliczniej zamieszkiwała wówczas mniejszość ukraińska (będąca w istocie w wielu przypadkach większością, szczególnie na głębokiej prowincji). Analizując jednak treść obu powyższych dysertacji, można zauważyć, iż Autorzy nie pomijają aspektów związanych z funkcjonowaniem polskiej administracji czy też wszelkiego rodzaju polskich inicjatyw na badanych terenach. To samo dotyczy wykorzystania w trakcie badań źródeł znajdujących się w polskich archiwach bądź też wytworzonych w języku polskim, a przechowywanych w zasobach współczesnych instytucji ukraińskich. Świadczy to zatem o dobrym przygotowaniu do wykonywanej profesji.

Pozostaje zatem mieć nadzieję, że tego rodzaju narracje i szerokie wykorzystanie bazy źródłowej, będą obecne również w treści innych prac historyków ukraińskich, zajmujących się dziejami II Rzeczypospolitej.

Piotr Olechowski

¹⁰ Ibidem, s. 215–216.

Bibliografia

Niepublikowane maszynopisy rozpraw naukowych

Ющук Володимир Леонідович, *Суспільно-політичні та соціокультурні процеси у волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (на прикладі Любомильського повіту)*, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2025, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Yuschuk_Volodymyr/Suspilno-politychni_ta_sotsiokulturni_protsepy_u_Volynskomu_voievodstvi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_na_p/ [dostęp: 25.03.2025].

Іваньо Святослав Михайлович, *Дисертація «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)»*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2024, сс. 316, <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27789/ivano-s-disertaciya.pdf> [dostęp: 25.03.2025].

Review of Contemporary Ukrainian Dissertations on the History of the Second Polish Republic

Key words

dissertations, Second Polish Republic, PhD dissertations, Ukraine, Liuboml, heritage preservation, Volhynia, Eastern Galicia

Abstract

The text is devoted to analysing the content of two dissertations on Polish history, prepared and defended by Ukrainian researchers in recent years. This time the analysis concerns works on the history of Liuboml district in Volhynia province and issues related to the activities of public authorities, as well as private initiatives in the preservation of cultural heritage of former Eastern Galicia. In both cases, the chronological framework is the interwar period, when the territories in question were part of the Second Polish Republic. The publication of such a compilation is primarily aimed at presenting to the Polish reader the latest research results of Ukrainian historians, available in their entirety in online resources.

Пйотр Олеховський

Сілезький університет у Катовицях

Інститут військових втрат ім. Яна Карського у Варшаві

ORCID: 0000-0003-4108-2682

Огляд сучасних українських наукових праць з історії довоєнної Польщі

Ключові слова

дисертації, довоєнна Польща, докторські дисертації, Україна, Любомль, збереження спадщини, Волинь, Східна Галичина

Анотація

Стаття присвячена аналізу змісту двох дисертацій з історії довоєнної Польщі, написаних та захищених українськими дослідниками упродовж останніх років. У цей раз аналізуються статті, присвячені історії Любомльському повіту Волинського воєводства та питань, пов'язаних з діяльністю державних установ, а також приватних ініціатив у сфері збереження культурної спадщини на території колишньої Східної Галичини. Обидві роботи охоплюють міжвоєнний період, коли ці землі входили до складу польської держави. Метою публікації насамперед є ознайомлення польської академічної спільноти з актуальними дослідженнями українських істориків, роботи яких були в повному обсязі викладені на інтернет-ресурсах.

Вступ

Довоєнний період уже багато років залишається одним із ключових хронологічних орієнтирів в українських дослідженнях, присвячених історії Польщі. Такий інтерес зумовлений не лише доброю збереженістю джерельної бази в архівах, розташованих на території сучасної України, але й прагненням висвітлити історію регіонів, які нині є частиною української держави, в контексті їхнього існування у складі довоєнної Польщі. Саме тому в колі тем, що досліджуються молодими українськими істориками під час написання дисертацій, можна відзначити як мікроісторичні студії, так і ширші дослідження, які охоплюють всю територію Волині та колишньої Східної Галичини.

Дві дисертації, проаналізовані в цій статті, є прикладами саме такого підходу. Перша з них стосується історії Любомиського повіту Волинського воєводства в міжвоєнний період¹, натомість друга зосереджується на питаннях діяльності державних установ та приватних ініціатив у галузі збереження культурної спадщини на території колишньої Східної Галичини². Обидві дисертації були підготовлені у львівських наукових установах – Інституті українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України та Львівському національному університеті «Львівська політехніка». Публікація цього аналізу, із наведенням адрес інтернет-ресурсів, де викладені повні тексти обох дисертацій, має на меті полегшити польським історикам ознайомлення з висновками українських колег, без необхідності фізичного доступу до українських бібліотек і архівів. З огляду на тематику відібраних дисертацій, варто підкреслити, що їхній зміст може становити інтерес не лише для істориків, але для і представників інших наукових дисциплін (зокрема, архітекторів, соціологів чи антропологів).

¹ В.Л. Ющук, *Суспільно-політичні та соціокультурні процеси у волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (на прикладі любомиського повіту)*, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2025, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Yuschuk_Volodymyr/Suspilno-politychni_ta_sotsiokulturni_protsepy_u_Volynskomu_voievodstvi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_na_p/ [доступ: 25.03.2025].

² С.М. Іваньо, *Дисертація «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)»*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2024, сс. 316, <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27789/ivano-s-disertaciya.pdf> [доступ: 25.03.2025].

Суспільно-політичні та соціокультурні процеси у волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (на прикладі Любомиського повіту)

Регіональні дослідження, присвячені історії окремих повітів, містечок, а іноді навіть сіл, усе ще значною мірою залишаються поза увагою науковців, зосереджених на вивченні більших адміністративних одиниць чи регіонів. Проте це не означає, що подібна тематика зовсім не цікавить істориків. Яскравим прикладом є дисертація Володимира Ющука, захищена у 2025 році в Інституті українознавства у Львові. Праця присвячена Любомиському повіту Волинського воєводства у міжвоєнний період. Обсяг машинопису становить майже 250 сторінок, і охоплює широкий спектр питань: від суспільно-політичних процесів до економічного розвитку, сільського господарства та аспектів повсякденного життя населення (як-от охорона здоров'я, освіта і культурне життя). Цю роботу можна охарактеризувати як ґрунтовне регіональне дослідження, водночас її зміст дозволяє зробити загальні висновки щодо особливостей усього волинського регіону в період 1920–1939 рр.

У першому розділі, відповідно до усталеної в українській академічній практиці структури, подано огляд наукової методології, історію вивчення зазначеної проблематики та джерельної бази. Автор проаналізував наукові роботи, опубліковані як в Польщі, так і в Україні, що стосуються історії міжвоєнного періоду. Він зауважив, що за винятком однієї публікації від 1936 року, жодна з доступних праць не була безпосередньо присвячена Любомиському повіту. Однак, беручи до уваги дату публікації вищезгаданої праці, а також факт, що автором цієї роботи був польський урядовець, безпосередньо заангажований у політичне життя того часу, Ющук дійшов висновку про необхідність нового, неупередженого та комплексного дослідження цієї тематики³.

Щодо джерельної бази, автор опрацював матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Волинської області у Луцьку, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Тернопільської області та Державного архіву в Любліні. У роботі широко викори-

³ В.Л. Ющук, *op. cit.* с. 54.

стано нормативні документи міжвоєнного періоду, періодичну пресу та першоджерела, опубліковані в різні роки. Вражає список опрацьованих наукових робіт (монографій, статей, конференційних матеріалів), що включає більше 250 позицій. Додаток до дисертації містить багато цікавої інформації, переважно статистичного характеру. Він включає також список інших публікацій автора з даної тематики, а також опис його конференційної діяльності. Це дозволяє простежити еволюцію дослідницького інтересу й науковий доробок В. Ющука у межах обраної проблематики.

Другий розділ дисертації присвячено формуванню адміністративних структур польської держави на Волині загалом і в Любомильському повіті зокрема. У цій частині праці детально розглядається діяльність різних політичних партій та громадських організацій, що діяли на території повіту, з урахуванням серйозних розбіжності, які найчастіше мали міжнаціональний характер. Автор докладно аналізує міжетнічні стосунки в повіті, зокрема співіснування поляків, українців, євреїв та росіян. Те ж саме стосується і змін етнічного та демографічного характеру, що відбулися в повіті між двома світовими війнами. Ющук зазначає, що хоча структура трьох основних конфесій (православ'я, римо-католицизм, юдаїзм) залишалась відносно стабільною протягом міжвоєнного періоду, з кінця 1920-х – початку 1930-х років помітне було зростання кількості осіб, які офіційно ідентифікували себе як поляки за рахунок українців та євреїв. На думку дослідника, це було наслідком асиміляційної політики польської держави, внаслідок чого місцевим жителям було просто вигідно ідентифікувати власну національність як польську⁴.

Третій розділ дисертації присвячено аналізу соціоекономічних відносин у Любомильському повіті. У цьому розділі читач має змогу ознайомитися з проблемами, пов'язаними з сільсько-господарським виробництвом, а також функціонуванням промисловості та торгівлі в регіоні. Як зазначає В. Ющук, близько 90% місцевого населення було залучене до сільського господарства в широкому розумінні, що суттєво впливало як на соціальну структуру повіту, так і на міжособистісні взаємини. Загалом більшість населення перебувала у складному матеріальному

⁴ Там само, с. 120–121.

становищі і була змушена користуватися послугами різних кредитних товариств і фінансових організацій, що часто було єдиною можливістю залучення коштів для обробітки землі. Лише з 1930-х років у регіоні почала активніше розвиватися торгівля, зокрема у формі періодичних мандрівних ярмарків, які поступово набули майже масового характеру. Це дозволяло жителям повіту купувати необхідні товари безпосередньо у виробників, за значно нижчими цінами, ніж у постійних торгових точках. Водночас однією з головних перешкод для стабільного економічного зростання залишалося невигідне географічне розташування а також слабо розвинена транспортна інфраструктура, яка утруднювала зв'язки з більшими міськими центрами⁵.

У четвертому розділі автор представив результати власних досліджень з питань культури, освіти, охорони здоров'я та інших аспектів повсякденного життя жителів регіону. Автор також відзначив поступовий розвиток мережі загальноосвітніх навчальних закладів, де навчання велося польською мовою або все частіше у двомовному форматі (польсько-українському, польсько-російському). Цікавим є факт наявності в березні 1923 року 16 шкіл, де викладання велося польською та російською мовами — попри те, що за переписом 1921 року в повіті проживало лише 37 осіб, які ідентифікували себе як росіяни.⁶ Це, безумовно, відображало специфіку Волині як регіону, що довгий час перебував під впливом не лише Російської імперії, а й Російської православної церкви. Водночас не слід забувати, що значна частина сільського населення Волині впродовж міжвоєнного періоду все ще не мала чітко сформованої національної ідентичності.

На думку В. Ющука, вплив розвитку мережі навчальних закладів на подолання неписьменності був обмеженим. У 1930 році спосеред 40 тис. дітей віком від 10 років понад 80% залишалися неписьменними. Цей факт не дивує, адже лише 60% дітей, які проживали в регіоні, були охоплені обов'язковою освітою⁷. У випадку українського населення, певну роль у культуротворчому процесі відігравала «Просвіта», проте обсяг її діяльності на Волині залишався вкрай обмеженим. У розділі також детально розглянуто епідеміологічну ситуацію в повіті й розвиток мережі

⁵ Там само, с. 153–154.

⁶ Там само, с. 190.

⁷ Там само.

медичних закладів різних рівнів. Автор вважає, що, незважаючи на зусилля польської адміністрації, забезпечити рівний доступ до якісної медичної допомоги та освіти для всього населення не вдалося.

У висновках Володимир Ющук підкреслює, що впродовж усього міжвоєнного періоду Любомильський повіт зберігав переважно аграрний характер. Цей факт визначав рівень і динаміку розвитку всіх інших сфер суспільного життя. З цього приводу важко говорити про наявність суттєвих структурних трансформацій у промисловості, торгівлі, системі охорони здоров'я чи освіти. На думку автора, якщо певні зміни і мали місце, то вони здебільшого мали колонізаційний характер, що мало на меті прийняття місцевими жителями існуючих державних структур, які існували на той час у регіоні. За висновками автора, наука, культура й навіть релігійне життя перебували під суворим контролем влади довоєнної Польщі, що реалізовувала цілеспрямовану політику асиміляції місцевого населення. Це, у свою чергу, не лише призводило до наростання національних і релігійних конфліктів, а також суттєво гальмувало розвиток Любомильського повіту. Таким чином, на думку автора, попри певні успіхи у розвитку соціальної інфраструктури, Любомильський повіт залишався відсталим регіоном аж до початку Другої світової війни.

Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939),

Проблематика збереження культурної спадщини, яка охоплює як діяльність державних установ, так і громадські ініціативи, донедавна залишалася малодослідженою в межах основного напрямку історичних студій. Спробою частково заповнити цю прогалину стала докторська дисертація Святослава Іваня, захищена у 2024 році у Львівському національному університеті «Львівська політехніка». Дослідження має міждисциплінарний характер, що поєднує історичний аналіз із конкретними прикладами з галузі охорони пам'яток архітектури, їхньої консервації та реставрації.

Обсяг дисертації становить 316 сторінок; робота структурована у чотири основні розділи та супроводжується вступом, переліком скорочень, підсумковими висновками, списком джерел, а також значною кількістю додатків. Особливу джерельну та

ілюстративну цінність становить добірка історичних фотографій — усього майже 50 світлин. Вони походять як з українських, так і з польських архівних фондів, що, на жаль, і досі доволі рідко трапляється в добірках подібного характеру.

Перший розділ дисертації присвячено питанням наукової методології, історіографії та характеристиці джерельної бази. У процесі роботи над текстом С. Іваньо користувався матеріалами з Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Тернопільської області, Державного архіву Івано-Франківської області, Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника, архіву Львівського національного університету ім. Івана Франка та архіву Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові. Він також проаналізував кілька десятків нормативних актів та першоджерел міжвоєнного періоду, а також численні періодичні видання та спеціальні публікації (туристичні путівники та мемуари). Загалом бібліографія налічує понад 400 позицій, охоплюючи монографічні, публіцистичні та науково-популярні джерела⁸. Треба визнати, що використання такого обширного корпусу матеріалів при роботі над дисертацією зустрічається все рідше.

У другому розділі дисертації розглядаються питання збереження культурного надбання в широкому розумінні цього поняття — у контексті політичних та соціальних змін, які відбувалися на території Східної Галичини після завершення Першої світової війни. Автор розділив цю частину дисертації на аналіз політики довоєнної Польщі щодо українського питання, а також описав дії, спрямовані на практичну реалізацію законодавчих рішень у галузі збереження культурної спадщини. На думку С. Іваня, з моменту відродженої польської держави державна адміністрація приділяла значну увагу збереженню й відновленню об'єктів місцевої культурної спадщини. Ця діяльність тривала протягом усього міжвоєнного періоду, хоча в низці випадків заплановані роботи так і не було завершено. Пріоритетними об'єктами стали сакральні споруди, передусім римо-католицькі храми та каплиці. Їхнє відновлення здебільшого фінансува-

⁸ С.М.. Іваньо, *op. cit.* с. 280 і далі.

лося за рахунок державного бюджету, хоча обсяг фінансування нерідко виявлявся недостатнім. Незважаючи на це, автор стверджує, що проведені у міжвоєнний період реставраційні заходи сприяли збереженню значної кількості пам'яток — багато з яких збереглися й донині⁹. В розділі наведено безліч прикладів таких заходів, які було здійснено не лише у великих містах, як-от у Львові, Тернополі чи Станіславові (нині Івано-Франківськ), але й у галицькій провінції.

У третьому розділі науковець зосередився на вивченні громадських ініціатив у сфері збереження культурної спадщини в регіоні. Крім того, він описав діяльність місцевих музеїв та громадських організацій, що займалися країнознавством та популяризацією історичного туризму. Важливою особливістю цієї частини роботи (яка є доволі рідкісним явищем) є намагання автора представити ініціативи обох головних етнічних спільнот Східної Галичини — польської та української. Саме тому цю працю можна розглядати як надзвичайно цікавий приклад компаративного підходу, що дозволяє зробити загальні висновки щодо питання повноцінного розвитку таких громадських ініціатив.

Ідентичний поділ С. Іваньо використав й у четвертому розділі, присвяченому ролі інтелігенції обидвох народів в розбудові наукового та культурного середовища Східної Галичини. Таким чином, можна ознайомитися з усіма ініціативами музейного та туристського характеру чи, зрештою, різними видами діяльності, спрямованими на збереження численних пам'яток культурної спадщини, розташованих у містах та містечках Галичини. Водночас автор підкреслює, що в міжвоєнні роки всі форми громадських ініціатив радше слугували доповненням діяльності, яку у цій сфері здійснювали державні установи. Однак інакше й бути не могло, насамперед з огляду на фінансовий аспект, адже зібрані громадою кошти нерідко були суттєво нижчими за суми, які передбачались у державних бюджетах. Цей розділ також містить аналіз численних ініціатив тогочасних меценатів, які надавали власні кошти спілкам і товариствам, що займалися збереженням питаннями культурного надбання.

У підсумкових висновках С. Іваньо наголошує, що незалежно від політичної кон'юнктури (зокрема в контексті сучасної росій-

⁹ Там само, с. 106–107.

сько-української війни) збереження культурної спадщини має бути безперервним і системним процесом. Діяльність у цій галузі, як з боку держави, так і з боку громадськості, не лише сприяє збереженню матеріальних об'єктів для прийдешніх поколінь, але й укріплює історичний, мультикультурний характер регіону.¹⁰

Тому варто підкреслити, що описувана дисертація є цікавим прикладом компаративної праці, що включає перелік всіх заходів, вжитих у міжвоєнний період для порятунку галицьких культурних пам'яток. Вона дозволяє зробити висновки про те, чия роль у збереженні культурного надбання була провідною та яким групам і громадським ініціативам завдячують своїм існуванням конкретні архітектурні пам'ятки регіону.

Підсумки

Аналіз змісту двох дисертаційних досліджень, присвячених міжвоєнному періоду, дозволяє зробити висновок, що сучасні українські історики й надалі активно та з науковим зацікавленням звертаються до тематики історії довоєнної Польщі. У цьому контексті цілком зрозумілим є факт, що серед таких тем однозначно домінують питання, пов'язані з територіями колишньої Східної Галичини та Волині, адже українська меншина у Польщі здебільшого населяла саме ці терени (а насправді в багатьох випадках українське населення становило там більшість, особливо в глибокій провінції). Водночас обидві дисертації свідчать, що автори не уникають розгляду питань, пов'язаних із роботою польської держадміністрації, а також існуванням будь-яких польських ініціатив, які здійснювали свою діяльність на досліджуваній території. Те саме стосується використання під час досліджень джерел, які зберігаються в польських архівах або були видані польською мовою, а нині знаходяться у сучасних українських архівних фондах. Такий підхід свідчить про глибоку професійну підготовку науковців

Залишається сподіватися, що подібний підхід та джерельна глибина будуть стандартом і в інших роботах українських дослідників історії довоєнної Польщі.

Пйотр Олеховський

¹⁰ Там само, с. 215–216.

Бібліографія

Неопубліковані машинописи наукових праць

Ющук Володимир Леонідович, *Суспільно-політичні та соціокультурні процеси у волинському воєводстві Другої Речі Посполитої (на прикладі Любомильського повіту)*, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2025, сс. 247, https://chtyvo.org.ua/authors/Yuschuk_Volodymyr/Suspilno-politychni_ta_sotsiokulturni_protsezy_u_Volynskomu_voievodstvi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_na_p/ [доступ: 25.03.2025].

Іваньо Святослав Михайлович, *Дисертація «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)»*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2024, сс. 316, <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27789/ivano-s-disertaciya.pdf> [доступ: 25.03.2025].